

فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال دهم، شماره چهارم (پیاپی ۳۸)، زمستان ۱۴۰۰

شاپای چاپی ۲۱۳۱-۲۳۲۲ شاپای الکترونیکی ۴۷۶X-۲۵۸۸

<http://serd.khu.ac.ir>

صفحات ۲۶۸-۲۴۷

تأثیر شیوع بیماری کرونا بر مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کشاورزی مورد مطالعه: شهرستان دلفان

کبری حسن‌پور؛ دانشجوی دکتری توسعه کشاورزی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران.
یاسر محمدی*؛ استادیار توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.
زینب اسدی، دانشجوی دکتری توسعه کشاورزی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۰۶/۱۱

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۲/۱۲

چکیده

براساس گزارش سازمان ملل متحد، زنان ۴۹ درصد از جمعیت روستاها را تشکیل داده و ۶۵ درصد از فعالیت‌های بخش کشاورزی توسط آنان انجام می‌شود. به‌طوریکه حدود ۵۰ درصد از تولید مواد غذایی جهان توسط زنان تولید می‌شود. در شرایط کنونی شیوع بیماری کرونا و نیاز هرچه بیشتر جوامع به غذای سالم، اهمیت مشارکت زنان در بخش کشاورزی، دوچندان شده است. زنان روستایی با داشتن دانش و تجربه کافی در فعالیت‌های مختلف کشاورزی مانند فرآوری مواد غذایی و کارهای خانگی، در بازار صنایع دستی نیز نقش آفرینی نموده و از مهم‌ترین ارکان دستیابی به اقتصاد پایدار روستایی هستند. این پژوهش با هدف بررسی میزان مشارکت زنان کشاورز در فعالیت‌های کشاورزی قبل و بعد از شیوع ویروس کرونا انجام شد. جامعه مورد مطالعه شامل زنان کشاورز شهرستان دلفان بود که با محاسبه فرمول کوکران، تعداد ۲۰۰ نفر به عنوان حجم نمونه تعیین شدند. فرآیند نمونه‌گیری به شکل طبقه‌ای با انتساب متناسب انجام شد. تحلیل داده‌ها در محیط نرم‌افزار SPSS26 استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد که شیوع ویروس کرونا تأثیر منفی بر مشارکت زنان در فعالیت‌های کشاورزی داشته و باعث شده میزان مشارکت پس از شیوع ویروس کرونا کاهش پیدا کند. فقط پرورش حیوانات اهلی، کار روزمزد در مزارع و کاشت بذر و نهال نسبت به قبل از شیوع ویروس کرونا کاهش محسوسی پیدا نکرده بود. همچنین عواملی مانند دسترسی به بازار، نوع کشت، سطح زیر کشت، شرکت در کلاس‌های ترویجی و دسترسی به خدمات کشاورزی رابطه مثبت و معناداری با میزان مشارکت زنان در فعالیت‌های کشاورزی نشان دادند.

واژگان کلیدی: اقتصاد روستایی، مشارکت، زنان روستایی، کرونا، فعالیت کشاورزی، شهرستان دلفان.

* y.mohammadi@basu.ac.ir

(۱) مقدمه

این واقعیت از گذشته تا کنون حاکم بوده است که نقش زنان در بخش کشاورزی مختص به کارهای بی‌مزد خانه و فعالیت‌های غیر رسمی است (کشاورز و علویان، ۱۳۹۱). تفکر غالب هویت جنسیتی در بسیاری از روستاها این است که زنان را صرفاً به‌عنوان همسر کشاورز شناخته و از نظر آنان کار زنان فرزندآوری و مراقبت از فرزندان و رسیدگی به کارهای خانه است و زمانی که در کارهای کشاورزی در کنار مردان کار می‌کنند، به‌عنوان دستیار مرد در مزرعه شناخته می‌شوند (خسروبیگی‌بزچلویی و قدیمی، ۱۳۹۵). پیش‌تر زنان روستایی در سیاست‌گذاری‌های مختلف به‌عنوان گروه اجتماعی آسیب‌پذیر و حاشیه‌ای شناخته می‌شدند (خسروبیگی‌بزچلویی، ۱۳۹۷) اما با ظهور کشاورزی سرمایه‌داری به‌عنوان غالب اقتصاد روستایی و به هم خوردن روابط مالک و زارع و افزایش نقش دولت در مدیریت روستایی، تحولاتی در هویت جنسیتی جوامع محلی به وجود آمد (Woods, 2003). با تغییر ساختار مزارع به مزارع خانوادگی، موجبات دخالت هرچه بیشتر زنان در بخش کشاورزی فراهم آمد و زنان نیز مانند مردان در فعالیت‌های کشاورزی مشارکت نمودند (Osterud, 1993). بر اساس گزارش سازمان ملل متحد، زنان ۴۹ درصد از جمعیت روستاها را تشکیل می‌دهند و ۶۵ درصد از فعالیت‌های بخش کشاورزی توسط آنان انجام می‌شود؛ که میزان این مشارکت در بخش کشاورزی ایران ۶۰ درصد می‌باشد (قنبری و همکاران، ۱۳۹۵). این درحالی است که سازمان غذا و کشاورزی (FAO) در سال (۲۰۱۰) در گزارش خود عنوان نمود که با افزایش مهاجرت مردان، نقش زنان در کشاورزی افزایش یافته و زنان برای تأمین معیشت خانواده نقشی کلیدی در تولید مواد غذایی پیدا کرده‌اند؛ به‌طوری‌که حدود ۵۰ درصد از تولید مواد غذایی جهان توسط زنان تولید می‌شود (Yusuf et al, 2015). فقدان و کمبود مواد غذایی به معنای به خطر افتادن امنیت برای انسان‌ها است و به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مباحث در کلیه کشورهای جهان به‌شمار می‌رود (سواری و همکاران، ۱۳۹۳).

در حال حاضر سیستم‌های کشاورزی با طیف گسترده‌ای از چالش‌های اقتصادی، زیست‌محیطی و سازمانی روبرو هستند. عواملی که بر تولید محصول و کیفیت آن بسیار تاثیر گذاشته است (Thorsøe et al, 2020). در ۱۱ مارس ۲۰۲۰ سازمان بهداشت جهانی از انتشار نوعی بیماری همه‌گیر به نام کوید ۱۹ خبر داد. کرونا ویروس خانواده بزرگی از ویروس‌ها هستند که ممکن است باعث ایجاد بیماری در انسان‌ها و حیوانات شود ویروس که اخیراً در این خانواده کشف شده است باعث بیماری کوید ۱۹ می‌شود. کوید ۱۹ نوعی بیماری عفونی است که در دسامبر ۲۰۱۹ از شهر ووهان چین انتشار یافت. این ویروس به سرعت سبب رکود اقتصادی در بسیاری از کشورهای جهان شد و برای چندین ماه بخش‌های زیادی از اقتصاد جهان را با تعطیلی مواجه کرد (Kashanachi & Sabanaa, 2020). انتشار سریع این بیماری و نبود یک زمان دقیق که نشان دهد این بیماری تا چه زمان به طول خواهد کشید و یا اینکه چه زمانی می‌توان این ویروس را کنترل کرد نگرانی‌های بین‌المللی بسیاری را به دنبال داشته است چراکه بسته شدن مرزها و قرنطینه سبب اختلال در تجارت، زنجیره تامین و دسترسی مردم به منابع غذایی کافی، متنوع و مغذی را محدود می‌کند (Bhat et al, 2020). فائو (2020) در گزارش خود عنوان می‌کند که تأثیرات

کامل بیماری کرونا (کووید-۱۹) بر امنیت غذایی و سیستم‌های غذایی و کشاورزی کماکان در حال آشکار شدن است و شیوع آن، می‌تواند تأثیرات منفی قابل توجهی بر تمامی افراد دخیل در سراسر زنجیره تأمین غذا داشته باشد. لذا همه‌گیری ناشی از ویروس کرونا تأثیر مهمی بر کشاورزی داشته است و بیشتر این تأثیر بر جمعیت آسیب‌پذیر کشاورزان وارد شده است (Siche, 2020). با پیشرفت بیماری اوضاع بدتر می‌شود و محدودیت‌های حرکتی بیشتر و بیشتر می‌کند و باعث کمبود نیروی کار برای برداشت می‌شود از این رو کشاورزان برای ارائه محصولات خود به بازار دچار مشکل می‌شوند (Lopez et al, 2019). همچنین این بیماری سبب افزایش بیکاری در مناطق روستایی بخصوص در کشورهای در حال توسعه شده است (Kumar et al, 2021). کارگران مهاجر و کارگران روز مزد پس از اتننتشار ویروس به منازل خود رفته به همین دلیل سبب کمبود نیروی انسانی برای کار در مزارع می‌شود و سبب زیان‌های مالی به کشاورزان می‌شود. این ویروس خطرناک اختلال بزرگی در زنجیره تأمین و تصمیمات محصولات کشاورزی برای فصول آینده کشاورزی نیز به وجود آورده است همین امر جامعه کشاورزان را متحمل خسارات سنگین مالی و روحی کرده است (Sahoo & Rath, 2020). آسیب‌های مرتبط با این بیماری در همه بخش‌های کشاورزی یکسان نیست به طوری که می‌توان گفت بیشترین آسیب این بیماری متوجه بخش باغبانی شده است (به دلیل اختلال ایجاد شده در حمل و نقل و بسته شدن مرزها) همچنین آسیب وارد شده به بخش کشاورزی کمتر از سایر بخش‌های صنعتی بوده است و این به دلیل متنوع بودن بخش کشاورزی است. بخش کشاورزی حتی در شرایط دشوار هم به دلیل تنوع تولید می‌تواند نسبت به سایر بخش‌های اقتصادی عملکرد بهتری داشته باشد (Kumar et al, 2021).

این بیماری زندگی روستاییان و کشاورزان را نیز مانند سایر اقشار جامعه تحت تأثیر خود قرار داده است و انجام فعالیت‌های کشاورزی و معیشت کشاورزان را با مشکل مواجه کرده است. شیوع این بیماری سبب اختلال در بازاریابی و فروش محصولات کشاورزی و از دست رفتن بسیاری از شغل‌ها و درآمد کارگران غیر رسمی شده است (تاجری‌مقدم و همکاران، ۱۳۹۹). از طرفی جوامع روستایی و کشاورزان به دلیل نداشتن دسترسی به منابع آب تمیز، آموزش، نداشتن درآمد کافی و کمبود امکانات بهداشتی و مراقبتی بیشتر در معرض ابتلا به این بیماری قرار دارند و بسیار کمتر از سایر مناطق می‌توانند با تأثیرات مستقیم و غیر مستقیم این بیماری مقابله کنند (Jenkins et al, 2020). بنابراین کشاورزان و روستاییان نسبت به سایر مناطق بیشتر در معرض ابتلا به این بیماری قرار دارند و از طرفی مردم روستا نسبت به سایر مناطق روابط اجتماعی بیشتری با هم دارند که همین امر نیز می‌تواند سبب انتشار سریع‌تر ویروس در مناطق روستایی شود.

با توجه به شیوع بیماری کرونا و نیاز هرچه بیشتر جوامع به غذای سالم و در دسترس، اهمیت فعالیت زنان در بخش کشاورزی که اولین و مهم‌ترین نقش آن تأمین امنیت غذایی جوامع است، دوچندان شده است. علاوه بر نقش تعیین کننده در تولید مواد غذایی، زنان روستایی با داشتن دانش و تجربه کافی در فعالیت‌های مختلف کشاورزی (برفی و همکاران، ۱۳۹۲)، در فعالیت‌هایی همچون فرآوری مواد غذایی، کارهای خانگی، تجارت در بازار صنایع دستی نیز نقش‌آفرینی نموده و از مهم‌ترین ارکان حفظ رونق

اقتصادی و دستیابی به جامعه پایدار روستایی هستند. زنان در تمام بخش‌ها از جمله کشاورزی همچون سایر بخش‌های اقتصادی جامعه پایه‌پای مردان، برای تداوم حیات پویای ساخت‌های اجتماعی و پیشبرد کارکردهای مؤثر فرآیندهای تولیدی-خدماتی تلاش می‌کنند و سهم قابل توجهی از نیروی کار را به خود اختصاص می‌دهند (میردامادی و همکاران، ۱۳۹۵). اما از آنجایی که ارزش‌های حاکم فرهنگی بر روستا، کلیه فعالیت‌های زنان را به‌عنوان امری طبیعی و جزئی از وظایف روزمره آنان قلمداد می‌کند، در نتیجه علی‌رغم تمام کوشش‌های آنها، فعالیت آنان در بخش کشاورزی نادیده گرفته می‌شود (وفایی و ترکرانی، ۱۳۹۳). این در حالی است که بدون مشارکت فعال زنان، اقتصاد روستا و خانوارهای آن اگر با تعطیلی روبرو نشود، بدون شک دائماً با چالش‌های جدیدی درگیر خواهد بود و رسیدن به اهداف توسعه پایدار بدون مشارکت آنها امکان‌پذیر نمی‌باشد (صیده و همکاران، ۱۳۹۶). باید توجه داشت که زنان، نیمی از مشارکت‌کنندگان در فرایندهای اجتماعی و اقتصادی در هر جامعه‌ای هستند و چشم‌پوشی از میزان مشارکت آنها عملاً غیرممکن است. در نتیجه، باید بخشی از سهم سرمایه‌گذاری دولت در توسعه منابع انسانی، به زنان تخصیص یابد (نعیمی و همکاران، ۱۳۹۶). میزان و نحوه مشارکت اقشار مختلف جامعه از جمله زنان در فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی یکی از عوامل و شاخص‌های توسعه اقتصادی و نوسازی اقتصاد ملی به شمار می‌رود (گوگردچیان و همکاران، ۱۳۹۳). این امر در کشورهای در حال توسعه که اقتصاد آن‌ها وابسته به کشاورزی است اهمیت دوچندان پیدا می‌کند. بنابراین می‌توان گفت زنان به‌عنوان یکی از گروه‌های تاثیرگذار، نقش مهمی در جوامع روستایی دارند؛ به‌طوری‌که در بسیاری از نقاط کشور بدون مشارکت زنان روستایی، امکان تداوم بعضی از فعالیت‌های اقتصادی و روستایی در روستا غیر ممکن می‌باشد (یاری و همکاران، ۱۳۹۳). بر طبق گزارش مرکز ملی آمار ایران (۱۳۹۵) شهرستان دلفان دارای جمعیتی بیش از ۱۴۳ هزار نفر می‌باشد که بالغ بر ۷۷ هزار نفر آن در روستاها ساکن هستند. از جمعیت روستایی این شهرستان ۴۹ درصد را زنان تشکیل می‌دهند. که این زنان در فعالیت‌های کشاورزی و مشاغل وابسته به آن در روستاها مشارکت می‌کنند با در نظر گرفتن ضریب مکانیزاسیون اعلام شده در گزارش سالانه جهاد کشاورزی استان که کمتر از متوسط کشوری اعلام شده است و با توجه به نوع محصولات کشت شده در این شهرستان، حضور زنان در کارهای کشاورزی الزامی است به طوری در فصل زراعی برخی از زنان غیر روستایی و شهرنشین نیز برای کار به مزارع می‌روند با توجه به مطالب گفته شده همچنین با در نظر گرفتن شرایط کنونی، که انتشار ویروس کرونا بر زندگی اقشار مختلف جامعه تاثیر بسیاری داشته است و زندگی همه انسان‌ها را به مخاطره انداخته است مطالعه مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کشاورزی و فاکتورهای مؤثر بر بهبود مشارکت آنها، همچنین تاثیر شیوع ویروس کرونا بر مشارکت زنان در این فعالیت‌ها از ضرورت‌های پژوهشی به‌شمار می‌رود که هدف این پژوهش نیز هست.

۲) مبانی نظری

اثرات شیوع ویروس کرونا بر کشاورزی

با شیوع ویروس کرونا کشاورزی نیز مانند بسیاری از صنایع دچار مشکل شده است. این ویروس خطرناک، علاوه بر مرگ صدها هزار نفر منجر به قرنطینه بسیاری از شهرها و کشورهای جهان، تعطیلی بسیار طولانی مدت بسیاری از سازمان‌ها، اخلال و مشکل در تولید بسیاری از کالاها، تغییرات اساسی در الگوی مصرف و تولید و تغییرات اساسی در در الگوی روابط در سطح فردی، بین فردی، سازمانی، ملی و بین‌المللی گردیده است (عزیزی و همکاران، ۱۳۹۹). این بیماری فعالیت‌های روزمره زندگی را مختل کرده است و با گذشت بیش از یک سال از انتشار این بیماری تنها راه جلوگیری از این بیماری انجام دستوالعمل‌های سازمان بهداشت جهانی (قرنطینه خانگی، رعایت فاصله اجتماعی، استفاده از ماسک و ...) است (Sheppard & Thomas, 2021). شیوع این ویروس بخش‌های کشاورزی (زراعی، دامداری و شیلات) را نیز تحت تاثیر قرار داده است. با وجود قرنطینه و منع رفت و آمد فعالیت کشاورزان محدود شده است و کشاورزان در فصول بهار و تابستان در بن‌بست قرار گرفته‌اند بسیاری از کارگران فصلی بیکار شده‌اند. به شکلی که سازمان غذا و کشاورزی (FAO) از کمیود مواد غذایی در سراسر جهان به دلیل ضعف در زنجیره تامین غذا خبر داده است. با توجه به حداقل رسیدن تماس انسانی در طی همه-گیری این ویروس فعالیت‌هایی مانند کاشت، آبیاری، کنترل علف‌های هرز و برداشت محصول به تاخیر افتاده است و از این‌رو فعالیت‌های کشاورزی کاهش پیدا کرده است (Seleiman et al, 2020). اگر کشاورزان نتواند در زمین‌های کشاورزی خود فعالیت داشته باشند عرضه محصولات به بازارهای خرید و فروش کاهش پیدا می‌کند که این امر علاوه بر افزایش قیمت محصولات موجب آسیب جدی به کشاورزان حاشیه‌ای خواهد (Sabanna & Kshanatti, 2020).

ارزیابی تاثیر بیماری همه‌گیر کوید ۱۹ بر بخش کشاورزی و مواد غذایی از اهمیت زیادی برخوردار است زیرا در درجه اول پایداری زندگی انسان‌ها است و در مرحله دوم یک بخش اقتصادی (Poudel et al, 2020). با توجه به اهمیت و جایگاه کشاورزی در زندگی پژوهش‌های چشمگیری در رابطه با تاثیر شیوع ویروس کرونا بر کشاورزی در این بازه زمانی اندکی که از شیوع این ویروس گذشته است انجام شده است که هر کدام به نحوی اثر کرونا را بر بخش‌های مختلف کشاورزی بررسی کرده‌اند (Seleiman et al 2020) در پژوهش خود به بررسی اثرات همه‌گیری کرونا بر بخش‌های کشاورزی، امنیت غذایی و حیوانات پرداخته‌اند و در نتایج خود عنوان می‌کنند که در نتیجه بیماری همه‌گیر کرونا، بر بخش‌ها مختلف کشاورزی از نظر تولید محصولات زراعی، مواد غذایی و دامی منفی بوده است و دسترسی کشاورزان به نیروی کار، کود و سموم شیمیایی، وسایل حمل و نقل کمتر شده است از این رو باید دولت‌ها باید در بخش صادرات و واردات محصولات کشاورزی همکاری کنند و همچنین با افزایش تولیدات محلی تاثیر منفی در رابطه با امنیت غذایی و زنجیره تامین را به حداقل برسانند. (Kumar et al (2021) در پژوهشی به بررسی اثرات کوید ۱۹ بر کشاورزی پرداخته‌اند و در نتایج خود عنوان می‌کنند که با وجود تاثیر مثبت کرونا برای طبیعت که به نوعی سبب راه‌اندازی مجدد آن شده است اما این ویروس تاثیر منفی قابل

توجهی بر کشاورزی داشته است و بخش کشاورزی را با چالش‌های مانند کمبود نیروی کار، حمل و نقل، بازاریابی و غیره روبرو کرده است و نبود امکانات ذخیره سازی مواد غذایی و فاسد شدن بعضی از محصولات سبب از دست رفتن محصولات کشاورزی و مشکل درآمدی در بین کشاورزان شده است. Khan & Khan (2020) در پژوهشی به بررسی تأثیر ویروس کرونا بر بخش کشاورزی پرداخته‌اند و در نتایج خود عنوان کرده‌اند که میزان خسارت این اپیدمی از یک بخش به بخش دیگر و از یک کشور به یک کشور دیگر متفاوت است. بیشتر کشاورزان با بحران مواجه هستند و شرایط ایجاد شده بر اثر انتشار این ویروس سبب قفل شدن این بخش شده است و کشاورزان قادر به خرید و فروش محصولات خود نیستند و در صورت موفق بودن در فروش محصول خود بازهم متحمل تلفات بسیاری شده‌اند مانند فساد در محصولات باغی. Alvi et al (2021) در پژوهشی به بررسی دسترسی زنان به اطلاعات کشاورزی در زمان شیوع کوید ۱۹ در هند و نپال پرداختند و در نتایج خود عنوان کردند که انسداد ناشی از ویروس کرونا تأثیرات زیادی بر بخش روستایی، به‌ویژه بر روی زنان کشاورز داشته است به دلیل اینکه بسیاری از زنان کشاورز به اطلاعات دقیق و قابل اعتماد و رسمی دسترسی نداشتند و همین امر سبب کاهش بهره‌وری کشاورزی در دو کشور شده است. Poudel et al (2020) در پژوهشی به بررسی اثرات کوید ۱۹ بر امنیت غذایی و کشاورزی پرداخته‌اند و در نتایج خود عنوان کرده‌اند که شیوع بیماری همه‌گیر کوید ۱۹ با اختلال در تولید و توزیع محصولات کشاورزی سبب اختلال در زنجیره تامین شده است و باعث شده است که امنیت غذایی آسیب‌پذیرترین قشر جمعیت در معرض خطر قرار گیرد. همچنین بیشتر کارگران فصلی مهاجر، غیررسمی و فصلی شغل خود را از دست داده‌اند که این امر نیز بر میزان تقاضای غذا تأثیرگذار است.

مشارکت زنان در کشاورزی

«مشارکت» در لغت به شریک شدن دو نفر یا بیش‌تر برای انجام یا جلوگیری از انجام کاری اطلاق می‌شود. افزون بر این مشارکت را به معنی تعهدی مشترک برای انجام فعالیتی معین تعریف می‌کنند که در آن اقدام‌ها به صورت توافقی و آگاهانه پیگیری می‌شود (قربانی و همکاران، ۱۳۹۵). براساس تعریف سازمان ملل متحد، مشارکت به معنای دخالت دادن و درگیر شدن مردم در فرایندهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی است که بر سرنوشت آنان تأثیر می‌گذارد (فتوتی و همکاران، ۱۳۹۱). مشارکت، فرآیندی است جمعی که افراد دخیل در آن به صورت آگاهانه، آزادانه برای رسیدن به هدف تلاش می‌نمایند و بدون مشارکت به عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم در توسعه پایدار، رسیدن به این هدف ناممکن است (علی‌بیگی و گلابی، ۱۳۹۲). این امر در مورد توسعه روستایی نیز صدق می‌کند و توسعه پایدار روستایی بر مبنای مشارکت دادن همه اقشار روستایی در تمامی تصمیم‌گیری‌ها و تصمیم‌سازی است (حبیبی و همکاران، ۱۳۸۹). زمانی که بحث از همه اقشار جامعه روستایی به میان می‌آید بدون شک نمی‌توان زنان را که نیمی از جمعیت روستایی هستند، نادیده گرفت. بنابراین، توسعه روستایی بدون نهادینه شدن مشارکت مردم و به‌ویژه مشارکت زنان، امری دور از دسترس است و برای رسیدن به این هدف در جوامع محلی،

باید پیش‌شرط‌ها و بسترهای لازم مشارکت فراهم شود (اسماعیلی و فوادی، ۱۳۹۳). بنابراین ورود زنان به حوزه‌ای فراتر از محدوده تعریف شده خانواده و مسئولیت‌پذیری در جامعه و انجام فعالیت‌های که به صورت فردی قابل تحقق نیست، به منزله ورود به عرصه حضور و مشارکت اجتماعی است (عیوضی و کریمی، ۱۳۹۰).

مشارکت زنان، کلید موفقیت هر اقدامی است که به منظور نیل به بهبود وضعیت جامعه و تسهیل توسعه پایدار صورت می‌گیرد؛ از این‌رو می‌توان گفت مشارکت زنان همراه با مردان سبب می‌شود تا روحیه خودباوری، اعتماد به نفس و مسئولیت‌پذیری در آنان تقویت شده و هنگام رویارویی با مشکلات گامی در جهت رفع مشکلات و معضلات بردارند و همواره متکی به خود باشند (فتوتی و همکاران، ۱۳۹۱). لذا در دنیای کنونی، با توجه به ساختار نظام‌های بهره‌برداری کشاورزی و رواج بهره‌برداری خانوادگی که بخش عمده نیروی کار آنان را زنان تشکیل می‌دهند، زنان در تولید محصولات کشاورزی نقش مهمی دارند. دگرگون‌سازی نظام موجود به نفع نظام پایدار که تغییرات گسترده اقتصادی، زیستی و اجتماعی را در دستور کار قرار می‌دهند، تنها در سایه مشارکت تمامی افراد جامعه عملی می‌شود؛ از این‌رو، نمی‌توان نیمی از جمعیت کشور، آن هم نیمی از توانمندی‌های بی‌پایان؛ یعنی زنان را نادیده انگاشت (قنبری و همکاران، ۱۳۹۱). به طوری که این گروه تاثیرگذار در روستا، که حدود ۶۰٪ از فعالیت‌های انجام شده در زمینه کشاورزی و ۹۰٪ از فعالیت‌های انجام شده در زمینه صنایع دستی را انجام می‌دهند؛ همواره به دلایلی کمتر مورد توجه برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران مسائل توسعه روستایی واقع شده‌اند (احمدپور و همکاران، ۱۳۹۳).

هرچند میزان مشارکت زنان افزایش پیدا کرده است اما تبعیض علیه زنان همچنان در مناطق روستایی وجود دارد (خسروبیگی‌بزچلوبی و قدیمی، ۱۳۹۵). شواهد حاکی از آن است که با وجود انجام فعالیت‌های کشاورزی توسط زنان آنان نقش کمی در تصمیم‌گیری در منزل و یا امور کشاورزی دارند (Ashby et al, 2009). عوامل بسیاری بر مشارکت زنان در فعالیت‌های کشاورزی موثر است؛ از این رو برای تعیین این میزان از فعالیت لازم است که این عوامل را شناسایی کرد (Pattnaika & Lahiri-Dutt, 2020). شناسایی این مسائل می‌تواند منجر به ارائه راه‌حل‌های برای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان شود تا بتوانند با آگاهی بیشتر نسبت به این قشر عظیم از جامع روستایی با توجه نقش تعیین کننده آنان در تولید مواد غذایی که به عنوان اولین و مهمترین نقش کشاورزی به‌شمار می‌آید برنامه‌ریزی کرده و تصمیم‌گیری کنند تا علاوه بر کمک به توسعه و تولید منطقه‌ای و محلی جایگاه و منزلت زنان کشاورز را بیش از پیش بالا برده و نسبت به توانمندسازی و افزایش مشارکت آنها اقدام کنند. بهروز و همکاران (۱۳۹۸) این عوامل را در هفت گروه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، انگیزشی، نگرشی، آموزشی ترویجی و فردی گروه بندی کرده‌اند همچنین Pattnaika & Lahiri-Dutt (2020) نیز عوامل موثر بر مشارکت را در هفت گروه عوامل، جمعیت شناختی، جغرافیایی و اقلیمی، فرهنگی، اجتماعی، نهادی، الگوی کشت، آموزش گروه بندی کرده‌اند. این عوامل می‌توانند متناسب با هر گروه، که بستگی به اولویت پژوهشگر، نیاز

تحقیق و مکان مورد مطالعه طبقه‌بندی شوند. در این پژوهش این عوامل را در قالب Pattnaika & Lahiri-Dutt پنج گروه بر اساس پژوهش‌های صورت گرفته در جدول ۱ آورده شده‌اند. با در نظر گرفتن نقش زنان در بخش کشاورزی پژوهش‌های بسیاری در این زمینه انجام شده است. Pattnaika & Lahiri-Dutt (2020) در تحقیق خود تحت عنوان «عوامل مؤثر بر مشارکت زنان روستایی» در دو ایالت کجرات و بنگال غربی در هند به این نتایج رسیده‌اند که نقش زنان در مزارع خانوادگی در هر دو ایالت زیاد است و زنان به عنوان کارگر روز مزد در مزارع کار زیادی انجام می‌دهند و فشار بالایی را متحمل می‌شوند. همچنین میزان دستمزد آنان کمتر از مردان است. بهروزه و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی تحت عنوان «عوامل مؤثر بر مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای کشاورزی روستاهای شهرستان جیرفت» به این نتایج رسیده‌اند که متغیرهای عوامل اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، انگیزشی، نگرشی، آموزشی - ترویجی، میزان تحصیلات، بعد خانوار و سن با میزان مشارکت زنان در فعالیتهای کشاورزی رابطه معنی‌داری دارند. نعیمی و همکاران (۱۳۹۶) در تحقیق خود تحت عنوان «عوامل مؤثر بر مقدار مشارکت زنان روستایی گرمسار در فعالیتهای روستایی» به این نتایج رسیده‌اند که مقدار مشارکت زنان روستایی در کارهای کشاورزی (میانگین: ۳/۲۴) بیش تر از کارهای غیرکشاورزی (میانگین: ۱/۹۹) می‌باشد. برفی و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی تحت عنوان «بررسی میزان مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای کشاورزی» به این نتایج رسیدند که مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای کشاورزی منطقه مورد مطالعه ۳۷ درصد می‌باشد. همچنین در نتایج خود اذعان می‌کنند که زنان جوان روستایی که تحصیلات بیشتری دارند، تمایل کمتری به امور کشاورزی دارند و زنانی که دارای خانواده پرجمعیت‌تری هستند و سن بیشتری دارند بیشتر در فعالیتهای کشاورزی شرکت می‌کنند. خلاصه مرور ادبیات تحقیق به همراه متغیرهای استخراج شده از هر مطالعه در جدول زیر قابل مشاهده است (جدول ۱).

جدول ۱. متغیرهای تأثیرگذار بر مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای کشاورزی، مستخرج از مرور منابع پیشین

محقق	گویه	ابعاد (عوامل مؤثر)
Behroozeh and Lahiri-Dutt (2020), Pattnaik et al (2019), Mirzaei (2004), Milalami et al (2014), Ahmadpour et al (2014), Naimi et al (2016)	اندازه زمین درآمد سالانه غیر کشاورزی امنیت غذایی خانواده مالکیت اراضی	اقتصادی
andLahiri-Dutt (2020), Ghanbari Pattnaik (2012), Ghanbari et al (2012), Ahmadpour et al (2014), Fototi et al (2012), Naimi et al (2016)	رسوم محلی وضعیت تاهل عضویت در مجامع مشارکت در مجامع و داشتن تعامل اجتماعی همکاری با شورا روستا همکاری با دهیار روستا	اجتماعی - فرهنگی
andLahiri-Dutt (2020), Behroozeh Pattnaik et al (2019), Mirzaei (2004), Milalami et al (2014), Ghanbari et al (2012), Ahmadpour	تحصیلات سن	جمعیت شناختی

et al (2014), Naimi et al (2016)	تعداد اعضای خانواده	
andLahiri-Dutt (2020), Behroozeh Pattnaik et al (2019), Mirzaei (2004), Milalami et al(2014), Ghanbari et al(2012), Ahmadpour et al (2014), Fototi et al (2012)	دسترسی به بازار دسترسی به اعتبارات دسترسی به خدمات کشاورزی شرکت در کلاسهای ترویجی استفاده از منابع اطلاعاتی	نهادی - سیاسی
andLahiri-Dutt (2020), Behroozeh Pattnaik et al (2019), Ahmadpour et al (2014), Fototi et al (2012), Naimi et al (2016)	نوع محصول کشت شده وضعیت آبیاری کاشت و هرس درختان	الگوی کشت منطقه

خلاصه مرور پیشینه تحقیق نشان داد که متغیرهای تاثیرگذار بر مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کشاورزی را می‌توان در چند عامل کلی شامل عوامل اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، جمعیت‌شناختی، نهادی-سیاسی و الگوی کشت دسته‌بندی نمود و بیشتر این عوامل موجب افزایش مشارکت می‌شوند. در همین راستا پژوهش حاضر هدف خود را بر آزمون این فرضیه خواهد گذاشت که این عوامل بر میزان مشارکت زنان روستایی تأثیر مثبت دارند. همچنین عامل کرونا را به عنوان یک عامل منفی و با فرض اینکه موجب کاهش میزان مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کشاورزی خواهد شد نیز آزمون خواهد نمود.

۳) روش تحقیق

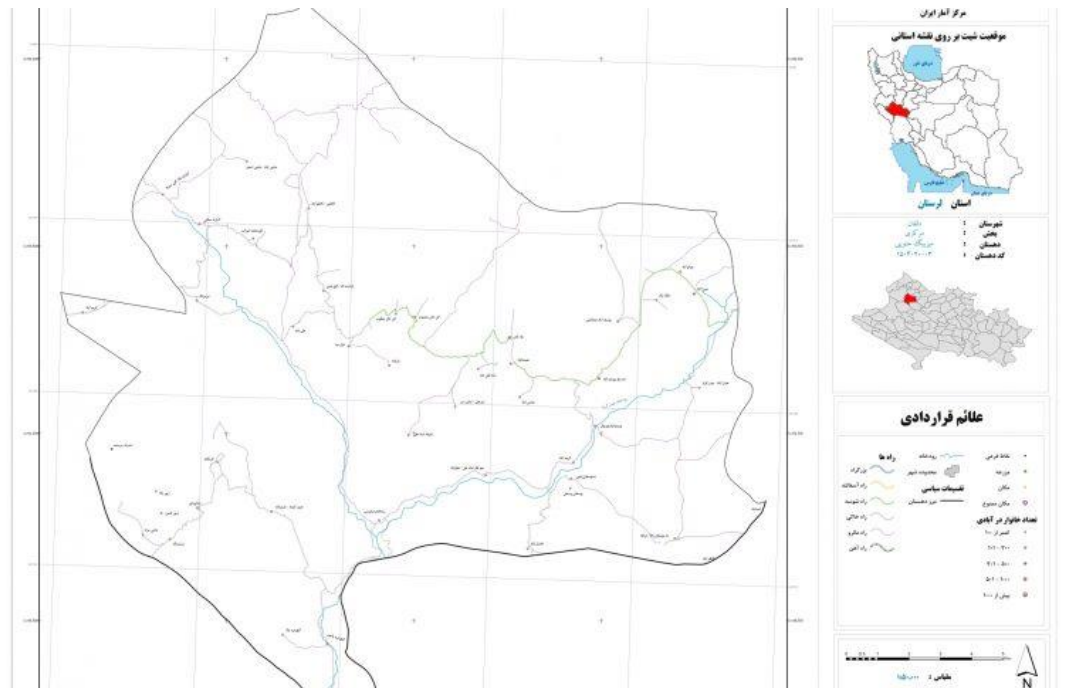
پژوهش حاضر با توجه به اهداف تحقیق و نتایج از نوع تحقیقات کاربردی محسوب می‌شود. با توجه به نحوه گردآوری اطلاعات و روش اجرا تحقیق توصیفی از نوع همبستگی با راهبرد پیمایش می‌باشد. به منظور بیان دلایل تغییرات در پدیده‌های اجتماعی، به لحاظ تحلیل عددی داده‌ها، تحقیق کمی است. جامعه آماری در این پژوهش زنان کشاورز شهرستان دلفان می‌باشند. حجم نمونه از طریق فرمول کوکران به تعداد ۲۰۰ نمونه، محاسبه و به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای انجام شد. بر این اساس که ابتدا از ۱۰ دهستان جامعه آماری ۵ دهستان به صورت تصادفی انتخاب شد سپس از دهستان‌های انتخاب شده به صورت تصادفی ۱۹ روستا برای پرکردن پرسشنامه انتخاب شد. حجم نمونه آماری این پژوهش مشتمل بر ۲۰۰ نفر از زنان کشاورز می‌باشد. به منظور جمع‌آوری اطلاعات در رابطه با نظرات زنان کشاورز در مورد عوامل موثر بر فعالیت‌های کشاورزی در این پژوهش از دو روش بررسی اسنادی (کتابخانه‌ای) و پیمایشی استفاده شده است. برای جمع‌آوری اطلاعات با مراجعه به کتب، اسناد و مقالات علمی، آمارهای معتبر سازمان‌ها و نهادهای مرتبط به شیوه کتابخانه‌ای اقدام شده است. با توجه به اهداف و سوالات اصلی تحقیق با استفاده از ابزار پرسشنامه اقدام به جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز شده است. در این پژوهش به منظور جمع‌آوری اطلاعات از ابزار پرسشنامه محقق ساخت استفاده شده که مشتمل بر سه بخش است بخش اول آن به مشخصات فردی پاسخگویان که در ۵ بعد دسته‌بندی شده است (جدول ۲).

جدول ۲. عوامل موثر بر مشارکت زنان در فعالیتهای کشاورزی

ابعاد	گویه‌ها
ویژگی‌های جمعیت شناختی	سن، تعداد اعضای خانواده، تحصیلات، سابقه کشاورزی
نهادی-سیاسی	دسترسی به بازار فروش، شرکت در کلاس‌های ترویجی، استفاده از منابع اطلاعاتی، دسترسی به خدمات کشاورزی، دسترسی به خدمات کشاورزی
الگوی کشت منطقه (محصولات کشت شده)	نوع محصولات کشت شده آب و دیم، هرس درختان
اجتماعی فرهنگی	وضعیت تاهل، عضویت در شورا و گروه‌های روستایی، همکاری با دهیاری
اقتصادی	میزان درآمد حاصل از کشاورزی و کارهای غیر کشاورزی، مالکیت اراضی، نوع مالکیت، دسترسی به اعتبارات بانکی

بخش دوم و سوم به ترتیب در مورد میزان مشارکت آن‌ها در فعالیتهای کشاورزی قبل و بعد از شیوع بیماری کرونا اختصاص یافته است. از زنان روستایی خواسته شد تا بر اساس سوالات پرسیده شده در قالب طیف لیکرت (اصلا=۰، خیلی کم=۱، کم=۲، متوسط=۳، زیاد=۴ و خیلی زیاد=۵) میزان مشارکت خود را در هر یک از فعالیتهای کشاورزی مشخص کنند. روایی ابزار تحقیق توسط گروه تحقیق و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ محاسبه، که برابر با ۰/۹۲۶ به دست آمد که نشان دهنده همسانی درونی قوی قسمت‌های آورده شده در پرسشنامه است. تحلیل داده‌های تحقیق در محیط نرم‌افزار SPSS۲۶ انجام شد. برای آزمون رابطه بین متغیرهای تحقیق و میزان مشارکت از آزمون همبستگی و هم‌چنین برای مقایسه میزان مشارکت زنان در فعالیتهای کشاورزی قبل و بعد از شیوع کرونا از آزمون تی همبسته استفاده شد.

شهرستان دلفان (شکل ۱) یکی از شهرستان‌های استان لرستان و مرکز آن شهر نورآباد می‌باشد. این شهر در شمال غرب استان لرستان واقع شده است. این شهر یکی از پنج شهرکشور با ارتفاع بیش از ۲۰۰۰ متر از سطح دریا است. شهرستان دلفان با جمعیت حدود ۱۴۳۹۷۳ نفر، ۱۰ دهستان و ۵۳۲ روستا که ۴۳۵ روستا دارای سکنه و ۹۷ روستای آن خالی از سکنه می‌باشد. که از این تعداد جمعیت، ۶۶۴۱۷ نفر ساکن شهر و ۷۷۵۵۶ نفر ساکن روستا می‌باشند. مساحت کل زمین‌های زراعی این شهرستان برابر با ۱۳۴۲۸۷ هکتار که از این میزان ۱۱۵۰۲ هکتار آن کشت آبی و ۱۲۲۷۷۶ هکتار زیر کشت دیم می‌باشد همچنین ۹۸/۴۲۳ هکتار مرتع و ۸۸/۵۰۰ هکتار جنگل. میزان اراضی باغی ۲/۸۰۰ هکتار می‌باشد که ۸۰۰ هکتار آن گردو و ۳۰۰ هکتار هسته‌داران غیر بارور می‌باشد. کشت عمده در این شهرستان شامل گندم، جو، نخود و در درجات بعد چغندر قند و دانه‌های روغنی و سیب‌زمینی می‌باشد (سالنامه آماری استان لرستان، ۱۳۹۵).

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی شهرستان دلفان در استان و کشور ایران

۴ یافته‌های تحقیق

یافته‌های توصیفی

نتایج این تحقیق نشان داد که اکثر زنان پاسخگو متاهل (۷۳ درصد) و با میانگین سنی ۳۶ سال بودند. از لحاظ میزان تحصیلات ۷۴ درصد از زنان تحصیلاتی کمتر از سطح دیپلم داشتند. از نظر تعداد اعضای خانواده میانگین خانوار ۵ نفری بودند که کمترین تعداد خانواده‌های ۲ نفره و بیشترین تعداد خانواده‌های ۱۰ نفره بودند. از پاسخگویان ۸۸ درصد در فعالیت‌های کشاورزی شرکت می‌کردند. از نظر میزان اراضی زیر کشت میانگین سطح زیر کشت محصولات دیم ۳/۵ هکتار و میانگین هکتار محصولات آبی ۲ هکتار بود همچنین بیشترین محصولات کشت شده آبی به ترتیب گندم، لوبیا، یونجه، سیر و سیب زمینی و عمده سطح زیر کشت دیم به ترتیب گندم، نخود، جو و عدس است. از جمع پاسخگویان ۷۰ درصد آنان در هیچ کلاس آموزشی ترویجی شرکت نکرده بودند و ۸۴/۳ درصد از زنان روستایی پاسخگو عضو هیچ گروهی نیستند و در فعالیت‌های اجتماعی شرکت نمی‌کنند. کانال ارتباطی آنان بیشتر از طریق تلویزیون می‌باشد همچنین دسترسی آنان به اعتبارات بانکی پایین است و از نظر دسترسی به خدمات کشاورزی ۶۵ درصد از آنان دارای دسترسی به خدمات می‌باشند. میزان درآمد کشاورزی خانوار میانگین درآمدی پاسخگویان ۱۵ میلیون تومان بود و میانگین درآمد غیر کشاورزی ۱۲ میلیون تومان بود البته لازم به ذکر است که زنان روستایی میزان درآمد همسران خود را نیز در میزان درآمدها عنوان کرده‌اند و این درآمد متعلق به کار و تلاش همه خانواده می‌باشد و تنها درآمد زنان روستایی نیست. همچنین بیش از ۷۰ درصد از پاسخگویان دارای سابقه کشاورزی بالای ۱۰ سال بودند (جدول ۳).

جدول ۳. وضعیت توزیع پاسخگویان با توجه به ویژگی‌های فردی

طبقات گروه‌بندی					متغیرهای تحقیق
کاردانی و بالاتر ۱۳/۶	دپلم ۲۱/۷	راهنمایی ۲۰/۲	ابتدایی ۲۱/۲	بی سواد ۱۷/۲	تحصیلات (درصد)
	بیشتر از ۳۰ سال ۲۷/۱	۲۰ تا ۳۰ سال ۲۳/۳	۱۰ تا ۲۰ سال ۲۴/۱	کمتر از ۱۰ سال ۲۸/۹	سابقه کشاورزی (درصد)
	تعاونی ۱/۱	مشاع ۳/۳	سهم بری یا اجاره‌ای ۱۱/۵	خانوادگی ۸۱/۹	نوع بهره‌برداری کشاورز
خیلی زیاد ۳/۵	زیاد ۱۰/۰	متوسط ۳۵/۲	کم ۲۴/۰	خیلی کم ۳۶/۲	میزان دسترسی به اعتبارات بانکی
خیلی زیاد ۰/۰	زیاد ۴/۶	متوسط ۳۸/۵	کم ۱۳/۵	خیلی کم ۳۴/۵	میزان دسترسی به خدمات کشاورزی
		میانگین در آمد ۱۵	بیشترین ۱۰۰	کمترین میزان ۵	میزان درآمد کشاورزی (میلیون تومان)
		۱۲	۷۰	۰	درآمد غیر کشاورزی (میلیون تومان)
		سایر ۲	متاهل ۷۳	مجرد ۲۵	وضعیت تاهل (درصد)
			خیر ۷۰/۸	بلی ۲۹/۲	شرکت در کلاس‌های آموزشی-ترویجی (درصد)
			خیر ۸۴/۳	بلی ۱۵/۷	عضو گروه روستایی یا شورا (درصد)
			خیر ۴۲/۲	بلی ۵۸/۸	دسترسی به بازارهای محلی (درصد)
			اجاره‌ای ۱۶/۹	شخصی ۸۳/۱	نوع مالکیت

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به اطلاعات به دست آمده از جامعه مورد مطالعه ۸۸ درصد از زنان روستایی در فعالیتهای کشاورزی مشارکت دارند اما در آمارها و گزارش‌هایی که از فعالیتهای کشاورزی شهرستان وجود دارد اما اشاره چندانی به حضور زنان در این بخش نشده است و جایگاه آن به نوعی نادیده گرفته شده است. زنان کشاورز با داشتن تجربه و دانش بومی خود می‌توانند نقش مهمی در رونق کشاورزی داشته باشند به‌ویژه در شرایط کنونی که انتشار ویروس کرونا سبب اخلاص در جامعه بشری شده است و دسترسی مردم به غذای کافی و بازار برای تهیه مایحتاج زندگی کاهش پیدا کرده است. آنان می‌توانند با فرآوری محصولات کشاورزی، دامی و باغی در منازل خود بدون ترس از بیماری در محیط کار، فعالیت کنند و به بازارهای

محلی برای فروش ارسال کنند تا در اختیار مصرف‌کنندگان قرار گیرد. فراوری محصولات کشاورزی ضمن بازیابی برای محصولات کشاورزی می‌تواند سبب درآمدزایی برای خانوارهای کشاورزان شود. این ملزم همکاری و دادن اعتبارات از سوی مسولین امر می‌باشد.

تأثیر کرونا بر میزان مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای کشاورزی

برای تعیین میزان مشارکت زنان روستایی در هر یک از فعالیتهای کشاورزی از آنان خواسته شد تا میزان فعالیت خود را در کشاورزی قبل و بعد از شیوع بیماری کرونا (کوید ۱۹) با پاسخ‌هایی در طیف لیکرت که در مطالب فوق توضیح داده شد، مشخص کنند که در جدول زیر میانگین هر یک از فعالیت‌ها آمده است (جدول ۴). با توجه به اعداد به دست آمده برای سطح معناداری و آزمون لون و میانگین نمرات پاسخگویان به سوالات میزان مشارکت زنان در فعالیتهای کشاورزی پس از شیوع ویروس کرونا کاهش پیدا کرده است بجز در کاشت بذر، پرورش حیوانات اهلی و کار روز مزد در مزرعه که بین میانگین فعالیتهای ذکر شده قبل و بعد از شیوع ویروس رابطه معناداری وجود ندارد لذا وجود ویروس کرونا تأثیر چندانی بر انجام این فعالیت نداشته است و زنان کشاورز بعد از شیوع ویروس همچنان فعالیت خود را نسبت به قبل به قوت خود انجام داده‌اند.

جدول ۴. میانگین نمرات مشارکت زنان روستایی در هر یک از فعالیتهای کشاورزی

مراحل مشارکت	میانگین مشارکت قبل از بیماری کرونا	میانگین مشارکت بعد از بیماری کرونا	مقدار t	سطح معنی داری
وجین کردن علف‌ها هرز	۳/۵۵	۲/۶۸	۷/۲۴۳	۰/۰۰۰
آماده کردن وسایل برای کارگران	۳/۰۴	۱/۹۵	۷/۷۹۰	۰/۰۰۰
تنک کاری یا هرس درختان	۱/۲۰	۰/۹۵	۳/۱۳۹	۰/۰۰۲
کمک به سمپاشی و کوددهی محصولات	۱/۸۰	۱/۳۸	۳/۹۶۴	۰/۰۰۰
آبیاری محصولات آبی	۱/۵۲	۱/۱۸	۳/۳۳۶	۰/۰۰۱
تامین هزینه‌های اولیه کشاورزی	۱/۸۷	۱/۵۹	۲/۶۷۲	۰/۰۰۸
آماده کرده زمین برای کشت (مانند سنگ چینی از زمین)	۱/۶۶	۱/۲۶	۳/۷۲۳	۰/۰۰۰
خرید و یا اجاره زمین برای کشاورزی	۱/۳۳	۱/۰۹	۲/۱۳۷	۰/۰۳۴
کاشت بذر یا نهال در مزرعه	۲/۱۰	۱/۶۹	۱/۳۸۶	۰/۱۶۸
برداشت محصول	۴/۱۰	۳/۷۳	۲/۴۶۱	۰/۰۱۵
کمک به فروش و بازیابی محصولات کشاورزی	۱/۷۴	۱/۳۸	۳/۰۸۵	۰/۰۰۲
فراوری محصولات کشاورزی برای عرضه در بازار	۱/۸۲	۱/۳۲	۲/۳۲۶	۰/۰۶۶
تهیه کود، بذر و سم	۱/۶۹	۱/۳۶	۳/۱۱۲	۰/۰۰۲
کار روز مزد در مزارع	۱/۰۵	۰/۸۹	۱/۰۴۷	۰/۲۹۷
پرورش دام و حیوانات اهلی	۳/۲۶	۳/۱۴	۱/۰۵۷	۰/۲۹۲
کلیه فعالیتهای کشاورزی	۲/۱۱۵	۱/۷۰۶	۵/۳۷۳	۰/۰۰۰

با توجه به نتایج به دست آمده از آزمون تی همبسته میانگین مشارکت زنان بعد از شیوع ویروس کرونا نسبت به قبل کاهش پیدا کرده است. بخش کشاورزی نیز بر اثر شیوع این ویروس خطرناک متزلزل شده که این امر مشکلات اقتصادی و پیامدهای بی شماری را به دنبال داشته است و فعالیت کشاورزان محدود شده است و این کم شدن فعالیت‌های کشاورزی سبب اختلال در بازار خرید و فروش محصولات، افزایش قیمت و آسیب جدی به کشاورزان به‌ویژه کشاورزان حاشیه‌ای شده است.

همان‌طور که در مطالب فوق اشاره شد تأثیر ویروس کرونا بر همه بخش‌های کشاورزی یکسان نیست و برخی بخش‌ها مانند باغبانی به دلیل فساد پذیری سریع محصولات بیشتر دچار خسارت و آسیب شدند و برخی از محصولات مانند غلات متحمل خسارات چندانی نشدند. در بین موارد مشارکت عنوان شده برای زنان کشاورز در این پژوهش نیز با توجه متنوع بودن فعالیت‌های کشاورزی و فرهنگ و روابط اجتماعی منطقه مورد مطالعه برخی موارد مانند کاشت و هرس بذر و نهال، نگهداری از حیوانات اهلی و کار روز مزد در مزرعه که تغییرات چندانی نداشته‌اند، نگهداری از حیوانات اهلی به دلیل اینکه در محیطی که جزئی از یک خانه روستایی و توسط خود اعضای خانواده انجام می‌شود و نیازی به ارتباط برقرار کردن با دیگران نیست بنابراین بدون ترس از شیوع بیماری به قوت قبل باقی مانده است. در مورد کاشت بذر و یا هرس نهال این امر نیز بیشتر به صورت خانوادگی است بنابراین شیوع ویروس کرونا تأثیر چندانی بر میزان این فعالیت‌ها نداشته است. همچنین در مورد کار روز مزد در مزرعه بیشتر کشاورزان منطقه مورد مطالعه خرده مالک می‌باشند و به شکل خانوادگی در مزارع خود مشغول به کار هستند همچنین زنان کشاورز مسولیت زیادی در خانه برای انجام دادن دارند و از طرفی فرهنگ جامعه روستایی کار کردن زنان را خارج از منزل محدود کرده است و کار کردن زنان به شکل روز مزد در سایر مزارع خیلی مرسوم نیست.

همبستگی متغیرهای اصلی تحقیق بر میزان مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کشاورزی

جدول ۵ نشان دهنده میزان همبستگی هر یک از عوامل موثر بر میزان مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کشاورزی با استفاده از آزمون پیرسون می‌باشد. در این بخش تمام متغیرهای تحقیق را در آزمون وارد شد و بین متغیرها و میزان مشارکت زنان آزمون همبستگی گرفته شد و تنها متغیرهایی که در آزمون معنادار شدند در جدول زیر آمدند. از بین متغیرهای مستقل پژوهش تنها متغیرهای نوع محصولات کشت شده، میزان مالکیت، دسترسی به منابع اطلاعاتی، دسترسی به اعتبارات، دسترسی به بازار، سطح زیر کشت و شرکت در کلاس‌های ترویجی دارای رابطه معنی‌دار با مشارکت زنان در فعالیت‌های کشاورزی بودند. کشاورزانی که نوع محصولات کشت شده آنان از دسته حبوبات به‌ویژه در منطقه مورد مطالعه که بعداً از گندم و نخود بیشترین سطح زیر کشت را به خود اختصاص می‌دهد به دلیل اینکه به روش سنتی و توسط نیروی انسانی برداشت می‌شود بیشتر مشارکت زنان را می‌طلبد. همچنین هرچه میزان مالکیت و سطح زیر کشت بیشتر می‌شود مشارکت زنان نیز بیشتر می‌شود. همچنین در منطقه مورد مطالعه بیشتر بهره‌برداری و مالکیت اراضی به شکل خانوادگی انجام می‌شود و زنان نیز به‌عنوان یکی از اعضای خانواده همواره در فعالیت‌های کشاورزی مشارکت می‌کنند. به عبارتی هرچه مالکیت

خصوصی بیشتر می‌شود مشارکت زنان نیز در کارهای کشاورزی بیشتر می‌شود. در بحث دسترسی به اطلاعات و دسترسی به اعتبارات بانکی و خدمات کشاورزی میز هرچه میزان دسترسی زنان کشاورز به اطلاعات، اعتبارات بانکی و خدمات کشاورزی بیشتر می‌شود میزان مشارکت زنان نیز افزایش داشته است. همچنین زنان که در کلاس‌های ترویجی شرکت کرده‌اند نسبت به سایر زنان کشاورز مشارکت بیشتری در فعالیتهای کشاورزی داشته‌اند. در منطقه مورد مطالعه بنا بر شرایط فرهنگی و نوع محصولاتی که کشت می‌شود همه زنان در همه رده سنی و تحصیلی در کارهای کشاورزی فعالیت دارند به صورتی که اگر زنان جوان برای کار در مزارع می‌روند زنان مسن در خانه از حیوانات اهلی و کودکان مراقبت می‌کنند لذا مشارکت زنان در فعالیتهای کشاورزی وابسته به سن، تحصیلات، وضعیت تاهل و ... نمی‌باشد و همه زنان به نوعی در فعالیتهای کشاورزی و کارهای مرتبط با آن مشارکت می‌کنند.

جدول ۵. آزمون همبستگی بین متغیرهای عوامل بر میزان مشارکت زنان

ابعاد	متغیر	سطح معناداری (p)	ضریب همبستگی (r)
الگوی کشت	نوع محصول	۰/۰۴۷	*۰/۲۰۲
	مالکیت	۰/۰۱۰	**۰/۲۵۱
اقتصادی	سطح زیر کشت	۰/۰۰۰	**۰/۴۰۲
	دسترسی به بازار	۰/۰۰۰	**۰/۳۵۳
نهادی - سیاسی	دسترسی به خدمات کشاورزی	۰/۰۰۰	**۰/۲۲۸
	منابع اطلاعاتی	۰/۰۰۰	**۰/۳۰۶
	دسترسی به اعتبارات	۰/۰۰۰	**۰/۳۰۱
	شرکت در کلاس ترویجی	۰/۰۰۵	**۰/۲۷۵

* معنی داری در سطح ۵ درصد ** معنی داری در سطح ۱ درصد

الگوی کشت منطقه و نوع محصولی که کشت می‌شود نیز یکی از عوامل تاثیر گذار بر مشارکت زنان است. اصولاً محصولی مانند گندم که با کمباین برداشت می‌شود و کاشت و مراحل داشت آن توسط دستگاه‌های مکانیزه انجام می‌شود نیاز مشارکت زیاد زنان ندارد جزء در مورد آماده کردن غذا و و سایل برای کارگران اما برخی از محصولات در منطقه مورد مطالعه مانند نخود، لوبیا و سیر به صورت دستی و با نیروی انسانی است بجز شخم زمین و جدا کردن دانه از کاه در مورد محصولات مانند نخود و لوبیا سایر مراحل از جمله وجین علف‌های هرز و برداشت محصول به عهده نیروی انسانی است که در منطقه مورد مطالعه بیشتر زنان در این کار مشارکت می‌کنند. همچنین برداشت محصولاتی مانند سیب زمینی نیز توسط نیروی انسانی انجام می‌شود و زنان کشاورز نیز در کنار مردان کار می‌کنند. بنابراین در منطقه مورد مطالعه نوع محصول یکی از دلایل اصلی مشارکت زنان است که البته میزان مشارکت آنان در این امر باتوجه به شیوع کرونا کاهش پیدا کرده است. چرا که برداشت محصولات به صورت دسته جمعی می‌باشد و ترس از در امان ماندن از این بیماری واگیر سبب کاهش فعالیت آنان شده است.

پیش بینی میزان مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای کشاورزی

برای پیش‌بینی میزان مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای کشاورزی از طریق متغیرهای مستقل تحقیق از رگرسیون خطی به روش گام به گام استفاده شد. همچنین عدد به دست آمده برای دوربین واتسن مستقل بودن خطاها را از یکدیگر نشان می‌دهد. رگرسیون گام به گام متغیرهایی که تغییرات متغیر وابسته را بیشتر تحت پوشش قرار می‌دهند و از آنها بهتر می‌توان برای پیش‌بینی متغیر وابسته استفاده کرد را بر اساس ضریب استاندارد شده (بتا) نشان می‌دهد. همانطور که در جدول ۷ آمده است در گام اول، متغیر دسترسی به بازار وارد معادله شد که ضریب همبستگی چندگانه برابر با ۰/۴۷۰ و ضریب تعیین برابر با ۰/۲۲۱ به دست آمد. در گام اول متغیر دسترسی به بازار موثرترین متغیر بوده و خود به تنهایی توانست ۲۲/۱ درصد از میزان مشارکت زنان را تبیین کند. در گام دوم، متغیر سطح زیر کشت وارد معادله رگرسیون شد که با ورود این متغیر ضریب همبستگی چندگانه برابر با ۰/۵۷۶ و ضریب تعیین برابر با ۰/۳۳۲ به دست آمده که نشان‌دهند این امر است این متغیر ۱۰/۱ درصد از واریانس متغیر مستقل را می‌تواند تبیین کند که در مجموع با متغیر دسترسی به بازار توانستند ۳۳/۲ درصد از واریانس متغیر میزان مشارکت زنان را تبیین کنند. در آخرین گام (مدل شماره ۳) متغیر نوع محصولات کشت شده وارد معادله رگرسیون شد. ضریب همبستگی چندگانه ۰/۶۲۲ و ضریب تعیین ۰/۳۸۷ رسید که نشان می‌دهد این متغیر می‌تواند تا ۵/۵ درصد از واریانس متغیر میزان مشارکت زنان را تبیین کند همان‌طور که در جدول ۶ آمده است در مجموع این متغیرهایی که وارد معادله رگرسیون شدند در مجموع ۳۸/۷ درصد از واریانس متغیر وابسته یعنی میزان مشارکت زنان در فعالیتهای کشاورزی را تبیین کردند.

جدول ۶. خلاصه مدل رگرسیون پیش‌بینی میزان مشارکت زنان در کشاورزی

مدل	ضریب همبستگی چندگانه (R)	ضریب تعیین (R ²)	مقدار F	سطح معناداری	دوربین واتسن
۱	۰/۴۷۰	۰/۲۲۱	۱۵/۸۸۸	۰/۰۰۰	۱/۷۳
۲	۰/۵۷۶	۰/۳۳۲	۱۳/۶۶۷	۰/۰۰۰	
۳	۰/۶۲۲	۰/۳۸۷	۱۱/۳۶۰	۰/۰۰۰	

نتایج معناداری متغیرهایی که وارد معادله رگرسیون شدند نیز نشان داد سه متغیر دسترسی به بازار، سطح زیر کشت و نوع محصول کشت شده تاثیر معناداری بر میزان مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های داشتند. به‌طوری که با افزایش دسترسی زنان به بازار و همچنین افزایش سطح زیر کشت و بسته به نوع کشت مشارکت زنان در کارهای کشاورزی بیشتر می‌شود (جدول ۷).

جدول ۷. نتایج آزمون رگرسیون گام به گام

سطح معناداری	آماره t	ضرایب استاندارد شده	ضرایب استاندارد نشده		مدل	گام
		بتا (B)	خطای معیار	(B)		
۰/۰۰۰	۵/۹۸۸		۳/۴۰۲	۲۰/۳۷۵	عدد ثابت	
۰/۰۰۰	۳/۹۸۶	۰/۴۷۰	۴/۴۴۴	۱۷/۷۱۳	دسترسی به بازار	اول
۰/۰۰۴	۳/۰۲۵	۰/۳۳۳	۰/۹۷۹	۲/۹۶۱	سطح زیر کشت	دوم
۰/۰۳۲	۲/۱۹۶	۰/۲۳۵	۰/۲۴۷	۰/۵۴۴	نوع محصول کشت شده	سوم

با توجه به نتایج آمده در جدول ۷ معادله خطی حاصل از تحلیل رگرسیون را می‌توان به صورت معادله ۱ نشان داد

$$Y = 20.375 + 17.713 X_1 + 2.961 X_2 + 0.544 X_3$$

Y = میزان مشارکت زنان در فعالیتهای کشاورزی

X_1 = دسترسی به بازار

X_2 = سطح زیر کشت

X_3 = نوع محصول کشت شده

با توجه به معادله رگرسیون به دست آمده می‌توان گفت به ازای هر واحد افزایش در انحراف معیار متغیر دسترسی به بازار، سطح زیر کشت و نوع محصول کشت شده به ترتیب ۱۷/۷۱۳، ۲/۹۶۱ و ۰/۵۴۴ و آمد به میزان مشارکت زنان افزوده می‌شود. بنابراین متغیر دسترسی به بازار موثرترین متغیر بر میزان مشارکت زنان است.

بر اساس نتایج به دست آمده از آزمون‌های همبستگی بین متغیرهای نوع محصول، مالکیت، سطح زیر کشت، دسترسی به بازار، دسترسی به اعتبارات، دسترسی به اطلاعات و شرکت در کلاس‌های ترویجی با میزان مشارکت زنان در فعالیتهای کشاورزی رابطه مثبت معناداری وجود داشت که پس از وارد کردن این متغیرها در معادله رگرسیون نتایج نشان داد که از بین عوامل عنوان شده به ترتیب دسترسی به بازار، سطح زیر کشت و نوع محصول کشت شده بیشترین تأثیر را بر مشارکت زنان دارند و می‌توان به برنامه‌ریزی درست و آگاهی هر چه بیشتر نسبت به این موارد مشارکت زنان را پیش‌بینی و افزایش داد. با توجه به موارد عنوان شده می‌توان گفت که هرچقدر دسترسی به بازارهای محلی برای فروش و عرضه محصول راحت‌تر باشد مشارکت زنان بیشتر می‌شود. همچنین با توجه به ضرایب همبستگی به دست آمده شرکت در دوره‌های ترویجی، دسترسی به اعتبارات و دسترسی به اطلاعات رابطه مثبت و معنادار با میزان مشارکت زنان دارد لذا با برگزاری دوره‌های آموزشی و ترویجی و سهولت دسترسی زنان به اعتبارات و اطلاعات به‌روز کشاورزی می‌توان توانایی زنان کشاورز را افزایش داد و انگیزه آنان را برای مشارکت هرچه بیشتر در فعالیتهای کشاورزی تقویت کرد. عوامل ذکر شده در گروه عوامل نهادی-سیاسی می‌باشند، بنابراین رسیدن به نتیجه مطلوب نیازمند یک راهکار مناسب با قابل اجرا توسط مسئولین امر است، آنان باید شرایط را برای فعالیت هرچه بیشتر زنان کشاورز در این عرصه فراهم کنند. با در نظر گرفتن این

موضوع که نیمی از جمعیت کشاورزان زنان می‌باشند فعالیت هر چه بیشتر آنان رشد و توسعه بخش کشاورزی را به دنبال خواهد داشت. البته لازم به ذکر است به دلیل نداشتن ساعت بیکاری مشخص زنان کشاورز بخصوص در فصل کشاورزی لازم است که قبل از برقراری هرگونه کلاس آموزشی ترویجی شرایط زنان را نیز مورد بررسی قرار داد و آموزش‌ها را در زمان‌هایی اجرا کنند که زنان بتوانند حضور حداکثری داشته باشند. بنابراین باید قبل از هرگونه آموزشی زیر ساخت‌های مناسب را فراهم کرد تا زنان کشاورز به آسانی بتوانند از آموزش‌ها بهره‌مند شوند. همچنین با توجه به نتایج به دست آمده منبع کسب اطلاعات زنان کشاورز بیشتر از طریق وسایل ارتباط جمعی بخصوص تلویزیون است لذا با تولید برنامه‌های آموزشی و بخش و تکرار آن در ساعات مختلف می‌تواند آگاهی زنان کشاورز را در مورد فروش و ارائه محصولات به صورت اینترنتی بالا برده و آنان را تشویق به این روش فروش کرد که در زمان‌هایی که مثل شیوع ویروس کرونا دسترسی آنان به بازار فروش قطع نشود و بتوانند به راحتی به فعالیت خود ادامه دهند. در بحث اعتبارات بانکی نیز چون زنان روستایی معمولاً سند مالکیت به اسم خود ندارند بنابراین برای گرفتن تسهیلات و اعتبارات عمدتاً با مشکل مواجه می‌شوند از این رو بانک‌ها و موسسات مربوطه می‌توانند تسهیلات به زنان روستایی را در قالب صندوق‌های زنان با شرایط ضمانت ساده‌تر در اختیار زنان کشاورز قرار دهند تا آنان نیز بتوانند با سهولت بیشتری به این اعتبارات دسترسی داشته باشند. همچنین بر اساس نتایج به دست آمده در بین عوامل اقتصادی، زنانی که سطح زیر کشت محصولات آنان بیشتر و خود مالک زمین کشاورزی هستند مشارکت بیشتری در کارهای کشاورزی دارند. بنابراین می‌توان گفت زنان کشاورزی که از نظر اقتصادی در وضعیت بهتر هستند برای فراوری محصولات خود کمتر با مشکل اعتبار مواجه می‌شوند. همچنین آنان درآمد و در نتیجه پس‌انداز بیشتری نسبت به سایر زنان روستایی داشته از این رو می‌توانند در بحث خرید لوازم و وسایل کشاورزی و حتی خرید زمین مشارکت بیشتری داشته باشند. لذا حمایت‌های مالی و ارائه تسهیلات از سوی ارگان‌های مربوطه می‌تواند سبب افزایش بهره‌وری در زنان کشاورز بخصوص در قشر ضعیف شود.

(۵) نتیجه‌گیری

زنان از اولین مراحل کشاورزی، تا کنون در امر زراعت و کشاورزی بسیار فعال بوده‌اند بخصوص در مناطق روستایی ایران که شکل غالب بهره‌برداری به صورت خانوادگی می‌باشد (علیایی، ۲۰۰۷). با توجه به نتایج به دست آمده در جامعه مورد مطالعه نیز غالب بهره‌بردار (۸۱ درصد) به همین شیوه است. فعالیت زنان در بخش کشاورزی شهرستان دلفان بسیار متنوع است، از جمله این فعالیت‌ها می‌توان به فعالیت‌هایی همچون کشت گیاهان، درو کردن، وجین علف‌های هرز، برداشت محصول، هرس درختان، کوبیدن خرمن و پاک کردن و اندازه‌گیری محصول و همچنین دادن علوفه و مراقبت از حیوانات اشاره کرد، از طرفی با توجه به عرف و فرهنگ جامعه روستایی زنان در محیط‌های خارج از مزرعه ظاهر نمی‌شوند و بیشتر به تولید محصولات و فرآورده‌های حاصل از کشاورزی و نگهداری از حیوانات اهلی می‌پردازند. مشارکت زنان در کشورهای در حال توسعه بیش از سایر کشورها است به دلیل مکانیزه نبودن

مزارع و عدم دسترسی به برخی وسایل کشاورزی. با این حال در بعضی از مناطق زمان کاری که برای زنان در نظر گرفته می‌شود کمتر از زمان کاری مردان است. با توجه به مطالب گفته شده و نقش عمده زنان کشاورز در تولیدات کشاورزی و دامی، ضروری است به استفاده و دسترسی آنان به منابع توسعه، توجه کافی شود و عوامل اصلی و مؤثر در این رابطه شناسایی و جهت رفع معضل و گره‌ها اقدام شود و از زنان کشاورز حمایت‌های لازم برای فعالیت هرچه بیشتر در بخش کشاورزی به عمل آید چرا که با فعالیت هرچه بیشتر زنان در بخش کشاورزی علاوه بر ایجاد امنیت غذایی این امر رشد اقتصاد را نیز به دنبال خواهد داشت هم‌چنین سبب بهبود معیشت روستاییان و کشاورزان نیز خواهد شد. با در نظر گرفتن مطالب گفته شده و با توجه به مطالعات صورت گرفته شاید بتوان گفت برای اینکه راهکارها و پیشنهادات راهبردی برای مشارکت هرچه بیشتر زنان روستایی عنوان کرد باید ابتدا در گزارش‌های موجود هرآنچه که در مورد زنان صدق می‌کند، گفته شود تا بتوان با یک برنامه‌ریزی درست و صحیح در راستای مشارکت هرچه بیشتر زنان روستایی مطرح کرد.

۶ منابع

- احمدپور، امیر، علیزاده، مستانه و مومنی‌هلالی، هادی. (۱۳۹۳). شناسایی عوامل مؤثر بر مشارکت زنان روستایی در برنامه‌های آموزشی ترویجی مراکز جهاد کشاورزی (مطالعه موردی: شهرستان آمل). مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، سال ۳، شماره ۸، صص ۴۹-۳۷.
- اسماعیلی، آسیه و فوادی، فاطمه. (۱۳۹۳). بررسی میزان مشارکت زنان در توسعه روستایی (نمونه موردی: روستای خورزان شهرستان دامغان). همایش ملی زن و توسعه پایدار روستایی.
- برفی، حمید، تقدیسی، احمد، نازیکی، رقیه و نادرخانی، زلیخا. (۱۳۹۲). بررسی میزان مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای کشاورزی (دهستان آسترآباد شمالی شهرستان گرگان). مجله برنامه‌ریزی فضایی، سال سوم، شماره ۴، صص ۱۷۴-۱۵۵.
- بهروزه، سمیرا، حاجی، لطیف و آقاعباسی، ناصر. (۱۳۹۸). عوامل مؤثر بر مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای کشاورزی روستاهای شهرستان جیرفت. تعاون و کشاورزی، سال هشتم، شماره ۳۲، صص ۲۶-۱.
- تاجری مقدم، مریم، زبیدی، طاهره، یزدان پناه، مسعود. (۱۳۹۹). تحلیل رفتارهای پیشگیرانه در مقابله با ویروس کرونا مورد: نواحی روستایی شهرستان دشتستان. فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، دوره ۹، شماره ۳۳، صص ۲۴-۱.
- خسروبیگی بزلویی، رضا. (۱۳۹۷). کارآفرین یا تولیدکننده؟ سنت‌های مردسالارانه، هویت‌های جنسیتی و ماندگاری کسب و کار تأملی بر فعالیت زنان در بخش کشاورزی نواحی روستایی دوردست مطالعه موردی: دهستان جیرستان، شهرستان شیروان، جغرافیا و توسعه شماره ۵۲، صص ۴۲-۲۳.
- خسروبیگی بزلویی، رضا و قدیمی، مصطفی. (۱۳۹۵). جندگانی روستا و بازنمایی‌ها متفاوت هویت جنسیتی در بخش کشاورزی (مطالعه موردی: روستاهای بخش قوچانخانه، شهرستان شیروان). اولین همایش ملی زن و توسعه پایدار روستایی.

- سواری، مسلم، شعبانعلی فمی، حسین و دانشورعامری، ژیلا. (۱۳۹۳). بررسی توانمندی زنان روستایی در بهبود امنیت غذایی خانوار در شهرستان دیواندره. مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، سال ۳، شماره ۸، صص ۱۰۷-۱۲۱.
- صیده، طیبیه، اشراقی سامانی، رویا و پورسعید، علیرضا. (۱۳۹۶). تحلیل نقش توانمندی شغلی بر خوداتکایی زنان روستایی شهرستان ایلام، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، دوره ۸، شماره ۳، صص ۵۷۱-۵۵۴.
- عزیز، مهدی، عادل، آذر و دهقان نیری، محمود. (۱۳۹۹). تصمیم‌گیری مشارکتی در دوران پسا کرونا. پژوهش‌های نوین در تصمیم‌گیری، دوره ۵، شماره ۲، صص ۱۹۲-۱۶۵.
- علیایی، محمدصادق. (۱۳۸۶). بررسی خصوصیات اقتصادی و اجتماعی زنان روستایی و سهم آنها از درآمد خانوار. مطالعه موردی: زنان روستایی شهرستان دیواندره. فصلنامه جغرافیایی سرزمین، دوره ۴، شماره ۴، صص ۱۰۷-۱۲۵.
- علی‌بیگی، امیرحسین و گلابی، سوده. ۱۳۹۲. تحلیل میزان مشارکت زنان روستایی شهرستان فلاورجان در تعاونی‌ها: کاربرد نردبان مشارکت شهری آرنستین، فصلنامه علمی-پژوهشی زن و جامعه، سال چهارم، شماره چهار، صص ۴۳-۲۱.
- عیوضی، محمدرحیم و کریمی، غلامرضا. (۱۳۹۰). مشارکت اجتماعی زنان؛ رویکردی اسلامی، دوفصلنامه علمی-پژوهشی دانش سیاسی، سال هفتم، شماره دوم، پیاپی ۱۴، صص ۱۶۶-۱۳۳.
- فتوتی، هستی، برادران، مسعود، سلمان زاده، سیروس. و غنیان، منصور. (۱۳۹۱). تبیین نقش مشارکت زنان روستایی در توسعه روستایی (مطالعه موردی دهستان شاور شهرستان شوش). مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، دوره ۲-۴۳، صص ۶۹۲-۶۷۷.
- قربانی، مهدی، سلیمی‌کوچی، جمیله و ابراهیمی، پیام. (۱۳۹۵). تحلیل نیازسنجی مشارکتی در زمینه استقرار مدیریت اجتماع‌محور روستایی (منطقه بررسی‌شده: روستای بزیجان شهرستان محلات در استان مرکزی)، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، دوره ۷، شماره ۴، صص ۷۱۷-۷۰۴.
- قنبری، یوسف، برقی، حمید. و قطبی‌نژاد، نفیسه. (۱۳۹۵). بررسی نقش فعالیت‌های کشاورزی زنان روستایی در توانمندسازی اقتصاد خانواده (مطالعه موردی: برزک بخش، کاشان). راهبرد توسعه، شماره ۴۸، صص ۶۲-۷۶.
- قنبری، یوسف، حجاریان، احمد، انصاری، رحیمه و کیانی، فاطمه. (۱۳۹۱). شناسایی عوامل و موانع مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کشاورزی (مطالعه موردی: شهرستان فریدونشهر)، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، شماره دوم، صص ۸۷-۷۱.
- کشاورزحداد، غلامرضا. و علویان قوانینی، آرش. (۱۳۹۱). شکاف جنسیتی دستمزد در مناطق شهری ایران. فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران، سال هفدهم، شماره ۵۳، صص ۱۳۳-۱۰۱.
- گوگردچیان، احمد، طیبی، سیدکامیل و قضاوی، عفت. (۱۳۹۳). اثر اشتغال زنان بر شکاف درآمدی جنسیتی در ایران (۱۳۹۰-۱۳۷۰)، فصلنامه تحقیقات مدل‌سازی اقتصادی، شماره ۱۷، صص ۱۶۹-۱۴۵.
- میردامادی، سیدمهدی، تیموری، مصطفی، تیموری، محمود و مصطفایی، محمد ابراهیم. (۱۳۹۵). سازوکارهای مؤثر بر مشارکت زنان روستایی در دوره‌های آموزشی ترویجی در شهرستان اصفهان، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، سال ۵، شماره ۲، شماره پیاپی ۱۴، صص ۱۳-۱.

- نعیمی، امیر، نجفلو، پریرسا، صلاحی‌مقدم، نفیسه و گل‌باز، سیده‌شیرین. (۱۳۹۶). **عوامل‌های مؤثر بر مقدار مشارکت زنان روستایی گرمسار در فعالیت‌های روستایی**، فصلنامه علمی- پژوهشی زن و جامعه، سال هشتم، شماره نخست، صص ۲۲-۱.
- وفایی، اعظم. و ترک‌رانی، مجتبی. (۱۳۹۳). **بررسی تاثیر نوع و میزان فعالیت زنان روستایی بر سطح حقوق اقتصادی - اجتماعی آنها**. مطالعات زنان، سال ۱۲، شماره ۴، صص ۱۴۸-۱۱۹.
- یاری، علیرضا، چکشی، بهاره. و فخر، فرشته. (۱۳۹۳). **نقش مشارکت زنان در راستای تحقق اهداف توسعه روستایی در منطقه اجرایی پروژه بین‌المللی ترسیب کربن حسین آباد غیناب - استاد خراسان جنوبی**. همایش زن و توسعه پایدار روستایی
- Alvi, M., Barooah, P., Gupta, S., & Saini, S. (2021). **Women's access to agriculture extension amidst COVID-19: Insights from Gujarat, India and Dang, Nepal**. *Agricultural Systems*, 188, 103035.
- Ashby, J., Hartl, M., Lambrou, Y., Larson, G., Lubbock, A., Pehu, E., & Ragasa, C. (2009). **Gender in agriculture: Investing in women as drivers of agricultural growth**. *World Bank, Washington DC, United States of America and IFAD, Rome, Italy*.
- Bhat, B. A., Gull, S., & Jeelani, G. (2020). **A study on COVID-19 lockdown impact on food, agriculture, fisheries and precautionary measures to avoid COVID-19 contamination**. *Galore International Journal of Applied Sciences and Humanities*, 4(2), 8-18.
- Food and Agricultural Organisation (FAO). **Women in infrastructure works: Boosting gender equality and rural development**. *Gender and Rural Employment Policy Brief*, 2010.
- Jenkins, W. D., Bolinski, R., Bresett, J., Van Ham, B., Fletcher, S., Walters, S., ... & Ouellet, L. (2020). **COVID-19 During the Opioid Epidemic-Exacerbation of Stigma and Vulnerabilities**. *The Journal of Rural Health: Official Journal of the American Rural Health Association and the National Rural Health Care Association*.
- Kashanatti, M. A. M. H., & Sabanna, T. (۲۰۲۰). **The Corona Contagion and Indian Agriculture: A Short-lived Overview**.
- Kashanatti, M. A. M. H., & Sabanna, T. ۲۰۲۰. **The Corona Contagion and Indian Agriculture: A Short-lived Overview**.
- Khan, A. U., & Khan, A. U. (2020, October). **The Impact of COVID-19 Pandemic Threat on Agriculture Sector**. In *Proceeding of 8th International Conference of Biotechnology, Environment and Engineering Sciences* (Vol. 18, p. 15).
- Kumar, A., Bhople, B. S., Kumar, A., Kapoor, R., & Kumar, B. (2021). **Impact-Losses, Reboot-Gain and Agricultural Effect during COVID-19 Pandemic**. *Journal of Scientific Research and Reports*, 1-6.
- Lopez-Ridaura, S., Barba-Escoto, L., Reyna, C., Hellin, J., Gerard, B., & van Wijk, M. (2019). **Food security and agriculture in the Western Highlands of Guatemala**. *Food Security*, 11(4), 817-833.
- Osterud, N. G. (1993). **Gender and the transition to capitalism in rural America**. *Agricultural History*, 67(2), 14-29.
- Pattnaik, I., & Lahiri-Dutt, K. (2020). **What determines women's agricultural participation? A comparative study of landholding households in rural India**. *Journal of Rural Studies*, 76, 25-39.
- Poudel, P. B., Poudel, M. R., Gautam, A., Phuyal, S., Tiwari, C. K., Bashyal, N., & Bashyal, S. (2020). **COVID-19 and its global impact on food and agriculture**. *Journal of Biology and Today's World*, 9(5), 221-225.
- Sahoo, P. P., & Rath, S. (2020). **Potential Impact of Corona Virus on Agriculture Sector**. *Biotica Research Today*, 2(4), 64-65.

- Seleiman, M. F., Selim, S., Alhammad, B. A., Alharbi, B. M., & Juliatti, F. C. (2020). **Will novel coronavirus (Covid-19) pandemic impact agriculture, food security and animal sectors?**. *Bioscience Journal*, 36(4).
- Sheppard, J., & Thomas, C. B. (2021). **Community pharmacists and communication in the time of COVID-19: Applying the health belief model.** *Research in Social and Administrative Pharmacy*, 17(1), 1984-1987.
- Siche, R. (2020). **What is the impact of COVID-19 disease on agriculture** *Scientia Agropecuaria*, 11(1), 3-6.
- Thorsøe, M., Noe, E., Maye, D., Vigani, M., Kirwan, J., Chiswell, H., ... & Loveluck, W. (2020). **Responding to change: Farming system resilience in a liberalized and volatile European dairy market.** *Land Use Policy*, 99, 105029.
- Woods, M. (2003). **Deconstructing rural protest: the emergence of a new social movement.** *Journal of rural studies*, 19(3), 309-325.
- Yusuf, H. A., Nuhu, K. J., Shuaibu, H., Yusuf, H. O., & Yusuf, O. (2015). **Factors affecting the involvement of women in income generating activities in Sabon-Gari Local Government Area of Kaduna State, Nigeria.** *Journal of Experimental Agriculture International* 54-